Struggle for minimum wages for tribals"

Anandi Mane

आदिवासींचा किमान वेतन अमलबजावणीचा लढा

ज्या शेतमजुरांच्या जिवावर खंडोगणती धान्य उभे करून माड्या उभ्या करायच्या त्या शेत मजुरांना मात्र ......?

१९७४ साली महाराष्ट्र शासनाने विभागवार किमान वेतन ठरवून दिले. शहरी भागात ४॥ रुपये, ग्रामीण भागात ३ रुपये ते ३–७५ रुपये अशा मर्यादेत किमान वेतन द्यावे लागेल असा आदेश निघाला. पण प्रत्यक्षात मात्र त्या त्या विभागातील शेतमजुराला एवढे वेतन मिळतच नाही. विधान परिषदेत कामगार मंत्री मान्य करतात की १८।१९ जिल्ह्यातून किमान वेतनाच्या अमलबजावणीच्या विविध तक्रारी आल्यात. अंमलबजावणी होत नाही हे शासनाला मान्य आहे तर!

शासन आदेश करते, गॅझेटवर गॅझेट छापली जातात. वरत गंभीर चेहऱ्याने अमलबजावणी होत नाही म्हणून सांगितले जाते...म्हणून श्रमिकांनी किमान वेतनाबद्दल काय करायचे? की केवळ शासनाकडे तक्रारीच करत राहायच्या? शेतावर रक्ताचा घाम करून पोतीच्या पोती धान्य पिकवायचे राहायचे मात्र मातीच्या खोपटात. ज्या शेतमजुरांच्या जिवावर खंडोगणती धान्य पिकवून माड्या उभ्या करायच्या त्या शेतमजुराना मात्र किमान वेतन देताना पाठ फिरवायची, रायफल उगारायची, पोलीस पाठवून पिटाळून लावायचे. किमान वेतनाच्या अमलबजावणीसाठी धुळे जिल्ह्यातल्या शहादा, तळोदा, नंदुरबार तालुक्यातील आदिवासी शेतमजुरांनी कसा लढा दिला ते वाचा......

धुळे जिल्ह्यात आदिवासी शेतमजुरांची संख्या मोठी आहे. पूर्वी जमिनी आदिवासींच्या मालकीच्या होत्या, या जमिनी अनेक मार्गांनी लुबाडण्यात आल्या. जवळ शिक्षण नाही--उदरनिर्वाहाचे अन्य साधन नाही. इथल्या आदिवासीला पोट भरण्यासाठी शेतावर काम करण्यावाचून दुसरा पर्याय नाही. इथला बडा शेत मालक–मालदार वर्ग सधन आहे. शेतीमध्ये ट्रॅक्टर यासारखी आधुनिक यंत्र वापरण्याइतका तो सुधारलेला आहे. ऊस, भुईमुग, कापूस, ज्वारी, गहू आणि डाळी अशा पिकांवर गब्बर झालेला आहे. हरितक्रांतीचा लाभ मालदार वर्गाला मिळाला. ज्या मजुराच्या कष्टावर शेतं हिरवी होतात तो मजूर मात्र पाचोळ्यासारखं जीवन जगत आहे. किमान वेतनाचा आदेश येऊनही तो कार्यवाहीत येत नाही. शासनही अमलबजावणीच्या दिशेने पाऊल उचलत नाही हे शेतमजुरांच्या लक्षात आले आणि १ जून १९७७ पासून किमान वेतन ३ रुपये दराने द्यावे व त्यानुसार मागील बाकीही द्यावी या मागणीसाठी अनेक गावात आदिवासी शेतमजुरांनी लढे संघटित केले. आपली मागणी मान्य केली नाही तर संपावर जायचे असे त्यांनी ठरवले.

हे मोड गाव. आदिवासी हाटीमधल्या सर्व शेतमजुरांनी निर्णय घेतला. किमान वेतन कायद्याची अमलबजावणी झालीच पाहिजे. शेतमजूर स्त्री–पुरुष मालदाराकडे गेले. आपली मागणी त्याला सांगितली. मालदार म्हणाला, "कसला सरकारचा कायदा मला माहीत नाही. रोज देणार नाही आणि मागचा फरकही नाही." मजुराना प्रश्न पडला आता काय करायचे? मग सर्वजण ग्रामपंचायतीत गेले. तिथे सांगितले की ग्रामपंचायतीने किमान वेतनाच्या आदेशाची दवंडी गावभर द्यावी. म्हणजे मग मालदाराना समजेल. पण ग्रामपंचायतीतला सरकारी सेवक हा गावातील सधनांच्या दबावाखाली होता. तो काही दवंडी देण्यास तयार होईना. सर्व मजूर चिडले. सरकारी आदेशाची दवंडी देत नाही म्हणजे काय? सर्व स्त्री-पुरुष मजुरांनी त्याला घेराव घातला आणि दवंडी देण्यास भाग पाडले. आपल्या एकीच्या बळावर त्यांनी आपली न्याय्य मागणी पूर्ण करून घेतली. सुमारे ५००० रुपये फरक शेतमजुरांनी मालदाराकडून वसूल करून घेतला आणि ३ रुपये किमान वेतनाची अमलबजावणी करून घेतली.

तर दुसऱ्या गावामध्ये लढा देताना वेगळाच अनुभव आला. आमच्या देशात बेकारांची संख्या भरपूर

आहेच. ज्यावेळेस शेतमजूरांनी ३ रुपये वेतनासाठी संप पुकारला तेव्हा शेतमालकाने बाहेर गावाहून कमी दरात मजूर आणण्यास सुरवात केली. मालदारांना वाटले आतातरी वठणीवर येतील व आपल्या मागण्या मागे घेतील. आजूबाजूच्या गावामध्येही किमान वेतनाच्या मागणीच्या लढ्याचे लोण पोहचले होते. आजूबाजूच्या गावातही लढा संघटित केला होता. त्यामुळे २।३ दिवस बाहेरून मजूर आले त्यांनाही गावच्या मजुरांनी समजावले. त्यामुळे संप केल्यानंतर ३।४ दिवसांनी मालदाराने फरक दिला. ३ रुपये वेतन चालू केले.

एका गावात फरक वसूल करण्यासाठी शेतमालकाच्या घराला तीन दिवस घेराव घातला. फरक मागण्यास गेलेल्या शेतमजुराना एका मालदाराने रायफल दाखवली. पोलिसांचे भय घातले. पण किमान वेतन घेणे हा आपला हक्क आहे याची जाणीव असलेल्या शेतमजुरांनी पोलिसांच्या भीतीला दाद दिली नाही. उलट मामलेदार, बी. डी. ओ. चौकशीला आल्यानंतर न घाबरता किमान वेतनाची अमलबजावणी झालीच पाहिजे ही मागणी छातीठोकपणे पुढे मांडली.

आदिवासी स्त्रियांचा पुढाकार

तळोदा, नंदुरबार, शहादा तालुक्यातल्या तळवाडा, मोड, बोरद, मोईदा अशासारख्या अनेक गावात आदिवासींनी लढे संघटित करून आपले किमान वेतन मिळवले. अनेक वर्षापासून दारिद्रयात पिचलेल्या इथल्या आदिवासी शेतमजूराला संघटनेची–एकीची जाणीव झाली आहे. स्त्री म्हणून घरात बसायचे, मोर्चाला यायचे नाही, आपली मागणी पुढे मांडायची नाही अशा विचाराला इथली शेतमजूर स्त्री बांधलेली नाही. ७२ साली दारूभट्ट्या मोडून संसाराची धूळधाण करणाऱ्या दारूचा वीमोड करण्यासाठी ही शेतमजूर स्त्री संघटित झाली होती. कमी पैशावर राबवून नफा उकळणाऱ्या [illegible] किमान वेतनाच्या लढ्यात ती [illegible] राहिली आहे. किमान वेतनाच्या अमलबजावणी-साठी जिथे संप झाला, जिथे घेराव झाला, जिथे [illegible] एकजुटीच्या घोषणांनी [illegible] तिथे तिथे स्त्रियांचा सहभाग मोठा होता. ज्या शेतावर स्त्रियाच शेतमजूर म्हणून मोठ्या प्रमाणावर होत्या तिथे पुढाकार शेतमजूर स्त्रीचाच होता.

८ आण्यापासून ही स्त्री राबली आहे. या [illegible] कामाचे तास ठरलेले नव्हते. शेतमजूर म्हणून कामा[illegible] तासही संघटनेच्या आणि एकीच्या बळावर तिने ठरव[illegible] घेतले आहेत. शेतमजूर स्त्रीला या लढ्याने शिकवले आहे.

आज महागाई आणि टंचाईने महाराष्ट्रभर [illegible] सारखी परिस्थिती निर्माण केली आहे. तरीही किमान वेतनाच्या बाबतीत व्यवसायवार आणि प्रदेश-वार फरक केला जातो. शेतमालकाला किमान वेतन देण्यास शासनाने भाग पाडले असे काही आढळत नाही. ज्यावेळेस आदिवासी संघटीत होऊन स्वतःच्या न्याय्य मागण्यासाठी लढा देतात तेव्हा शासनाच्या लेखी आदिवासी दहशत निर्माण करतात. पण ज्यावेळेस शासनाने आदेश देऊनही किमान वेतनाची अमलबजावणी होत नाही तेव्हा शासन गप्प बसते.

राष्ट्रीय स्वातंत्र्य चळवळीत कामगार व शेतकरी आपुलकीने सामील होणार नाहीत तोपर्यंत स्वातंत्र्य चळवळीला खरे सामर्थ्य प्राप्त होणार नव्हते म्हणून १९२९ च्या लाहोर काँग्रेसमध्ये किमान वेतनाचा उच्चार झाला. देश स्वतंत्र झाल्यानंतर केंद्र शासनाने किमान वेतन कायदा मंजूर केला. परंतु किमान वेतनाची व्याख्या नाही, वस्तूच्या किमतीच्या वाढीचा व किमान वेतनाचा संबंध असताना थोड्याच व्यवसायात महागाईशी जोडलेला भत्ता देण्यात येतो.

भारतामध्ये आज असंख्य स्त्रिया स्त्री म्हणून कमी वेतनावर काम करीत आहेत. शहाद्यातल्या स्त्रियानी संघटित होऊन एकप्रकारे या शोषणाविरुद्धच आवाज उठवला आहे. किमान वेतन अमलबजावणी हा केवळ प्रश्न नाही, तर किमान वेतन वाढवून मिळावे व सतत काम मिळावे यासाठीही लढे संघटित होत आहेत. स्त्री म्हणून [illegible] श्रमाच्या पुरेपूर मोबदला मिळण्यासाठी शहाद्याची स्त्री [illegible] लढ्यात उतरली, आपल्या [illegible] आणून वाचा फोडली हे इथल्या [illegible] होणाऱ्या कष्टकरी स्त्रियांचेच एक प्रतीक आहे.

— [illegible] साने